

dr. Albert Halász

Števan Küzmič in Slovenci v Šomodu

Članek ob 300 letnici rojstva pomembnega slovenskega protestantskega pisatelja in prevajalca, duhovnika, učitelja Števana Küzmiča (okrog 1723, Strukovci – 22. 12. 1779, Šurd) povzema za razumevanje kulturnozgodovinskih okoliščin kraja in časa njegovega delovanja nekatere podatke o tem, v kakšnem okolju, kje med Slovenci je ustvaril svoje najpomembnejše delo, prevod Nove zaveze v prekmurščino, sploh kako so imenovali kraje v njegovem obdobju na levi strani reke Mure, od koder je izhajal. Izraza Prekmurje in prekmurščina namreč takrat še nista obstajala. V matični knjigi iz leta 1755 pa sta kar dva datuma njegove smrti.

Števan Küzmič je sredi leta 1755, po tistem, ko je bil spomladi istega leta ordiniran na povabilo predstavnikov evangeličanske župnije, sprejel službo pastorja v Šurdu, ki se je nahajal v Šomodski županiji na Ogrskem, danes v županiji Zala. Šurd, južno od Velike Kaniže kot t. i. artikularni kraj, je za protestante pomenil možnost uveljavljanja pravice za javno božjo službo. Iz predelov današnjega Prekmurja in Porabja so se protestantski duhovniki leta 1732 namreč morali dokončno odseliti. V obdobju protireformacije so se že v začetku 18. stoletja iz predelov Železne in Zalske županije zaradi

premoči katoliške cerkve in plemičev, mnogi pripadniki evangeličanske in kalvinske veroizpovedi slovenske narodnosti preselili v Šurd in druga bližnja naselja, kjer so po vojnah s Turki v opustošenih krajih dobili neobdelana zemljišča raznih plemiških družin.¹ Tam so lahko svobodno izražali svojo versko pripadnost, si zagotovili duhovno oskrbo in šolstvo. Naseljevanje protestantov se je pričelo leta 1718 z nekaj družinami, ob koncu 18. stoletja je kolonija štela okoli 2000 Slovencev. Vendar to ni bilo prvo preseljevanje Slovencev v te kraje. Prvi katoliški Slovenci so se v naselja Agarév, Háromfa in Tarany naselili okrog leta 1624, potem, ko so Turki leta 1600 zasedli Veliko Kanižo in so bila prekmurska in porabska naselja izpostavljena turškemu vpadam. V preteklih stoletjih so se tisti, ki se niso več vrnili v rodne kraje, med večinskim prebivalstvom, sploh v obdobjih, ko niso imeli slovenskih dušnih pastirjev, postopoma skorajda v celoti asimilirali, se izselili v druge kraje, npr. v Ameriko, v Budimpešto in drugam. Po terenskih raziskavah Marije Kozar-Mukič je bilo leta 1990 v naselju Tarany in okoliških vaseh še približno 300 prebivalcev, ki so govorili prekmurščino, in sicer dólinsko narečje.² Takrat, ko so v 18. stoletju med njimi delovali tudi slovenski duhovni vo-

1 Anton Trstenjak, *Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem: zgodovinska, narodopisna in književna črtica* (V Ljubljani: samozal., 1905).

2 Marija Kozar-Mukič, „Zaj lepau pride ono, ka mergémo, pa nede nas več?\": (Slovenci v Toranyu)“, *Zbornik soboškega muzeja*, št. 1 (1991): 101–10; M. Kozár Mária, „A magyarországi szlovének (Letelepedésük, múltjuk, jelenük)“, *Vasi Szemle* 53, št. 4 (1999).

ditelji, so tja slovenski protestanti iz Prekmurja in Porabja romali vsaj dva krat letno. Medtem ko je o Števanu Küzmiču na razpolago bogata literatura, je manj virov o omenjenih romanjih, o odhajanju na sezonsko delo v druge kraje in o tamkajšnjem življenju Slovencev v tem obdobju. Eden izmed prvih etnologov, Bálint Bellosics, ki je raziskoval Prekmurske Slovence konec 19. stoletja, v svojih objavah omenja, kakšne stike so gojili razseljeni Slovenci med sabo: »V skladu z odlokom deželnega zbora v Šopronu iz leta 1681 so Vendski³ evangeličani, oropani svojih cerkva in duhovnikov ob veliki noči in pred žetvijo peš odhajali v artikularne skupnosti v Nemes-Csór⁴ in Šurd, oddaljena dva-tri dni hoje, kjer so njim na voljo službovali vendsko govoreči duhovniki.«⁵ Šurd je bil sezonskim delavcem namreč ob poti v še bolj oddaljene kraje v Šomod ali v Slavoniji. Podobno piše Anton Trstenjak z začetka 20. stoletja: »Le dvakrat na leto se je videlo, da še med Muro in Rabo žive luteranci. Bilo je to ob Veliki noči in ob žetvi, ko so slovenski luteranci romali iz železne stolice v daljnji Šurd. Pomikali so se v dolgih procesijah, molili in peli slovenske pesmi. Pot jim je kazala reka Mura. Od Dolnje Lendave pa do Legrada, kjer se izteka Mura v Dravo, vodi ravna pot vedno kraj Mure.«⁶

3 V citatih prevzemamo originalne historične zapise, v tem primeru ima izraz Vend pomen Slovenec.

4 Čobin, prekmursko Čoba.

5 Bellosics Bálint, „Vas és Zala vármegyék déli síkja“, *Turisták Lapja*, 1897; Bálint Bellosics, „Vas és Zala vármegyék déli síkja“, *Muraszombat és Vidéke*, 24. oktober 1897.

6 Trstenjak, *Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem*.

Naseljevanje Slovencev v Šomod je bilo bolj intenzivno sredi 18. stoletja, ko so bile na levem delu Mure, v slovenskih krajih takratne Ogrske, 1732 ukinjene zadnje evangeličanske občine na Goričkem, 1777 pa je Marija Terezija povrh ustanovila še novo škofijo v Sombotelu, ki je skrbela za rekatolizacijo in je katoličanom zagotavljala med drugimi tudi za to primerne knjige. Tu se moramo na kratko dotakniti tudi poimenovanja pokrajine, kjer so Slovenci na Ogrskem živeli, saj ima izraz Prekmurje danes drugačen pomen, kot prvotno, ob nastanku poimenovanja, kakor ga poznamo danes – Pomurje oz. Pomurje v širšem pomenu. K novi škofiji v Sombotelu so od Zagrebske, kamor so od srednjega veka spadale tudi fare lendavskega območja, pripojili tudi jugozahodni del Zalske županije, imenovane bekcsényiska naddekanija.⁷ Izraz Prekmurje je nastal gledano z geografskega vidika Zagreba. Latinski pisni viri namreč določeno širšo zemljepisno področje v delu zgodovinske Zalske županije omenjajo kot Transmurania, Districtus Transmuranis, župnije na območju severno od reke Mure, »na drugi strani reke« in se torej izraz Prekmurje ni nanašal na ozemlje Železne županije, ki je zajemalo blizu dve tretjini sedanjega Prekmurja. Za predel Železne županije, kjer so živeli Slovenci in je predhodno spadal k győrski škofiji, so uporabljali izraz Tótság, ki se je poslovenil v Slovenska okroglina, Slovenska krajina. Ime Tótság za južni predel Železne županije se prvič omenja v zapisniku zaslišanja prič vasvárskega ka-

7 Bekcsény, danes Becsehely na Madžarskem.

pitlja o propadu samostana v Monoštru iz leta 1617, v njeni latinski inačici pa le opisno »circumiacentibus sclauonicis pagis«, v prevodu: okoliške slovanske vasi. Pred tem, v 13.-16. stoletju so območje Murske Sobote imenovali »Belmura«, s pomenom znotraj Mure, latinsko interior Mura oz. »districtus Belmura«, v pomenu okrožje. Madžarski izraz »Tót«, ki ima indoevropski jezikovni izvor v pomenu »neko ljudstvo«, se je sprva nanašal na vse Slovane, pozneje so ime uporabljali le za poimenovanje tistih narodov, ki so sebe imenovali Slovenci, ali Sloveni, npr. slavonski Hrvati do konca 16. stoletja, Slovenci v Železni in Zalski županiji ter gornje-madžarski Slovaki. Danes se izraz »Tót« v madžarščini uporablja izključno za Slovake. Škofija v Sombotelu je sicer cerkvenoupravno združila Slovence v Železni in Zalski županiji, vendar z verskega vidika le katoličane. V Sombotelški škofiji so od začetka 19. stoletja začeli uporabljati izraz Slovenska krajina, kamor je spadalo tudi današnje Porabje. Ta izraz z etnično vsebino menda prvič omenja Števan Lülük v rokopisnem učbeniku leta 1833: »Szlovenszka Kraina«. Prva omemba Prekmurja je v časopisnem članku Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru (Levstikov Naprej) katoliškega župnika in slovenskega publicista Božidarja Raiča leta 1863, ki je študiral v Zagrebu in se je najverjetneje srečal z omenjenimi latinskimi zapisi, iz katerega bi lahko bil tvoril poimenovanje za današnje Prekmurje in Porabje. Prav tako je on prvi omenil izraz Pomurje v svoji pesmi Antonu Martinu Slomšku, vsaj tako ugo-

tavlja Franc Kuzmič. Prva, danes znana omemba madžarske variante Pomurja, Muravidék, pa je v nekem drugem članku, v Magyar Gazda⁸ avtorja Alajosa Nagya iz leta 1845, vendar se ti izrazi pred letom 1920 redko omenjajo. Imena so se razširila šele v poznejšem obdobju, po prvi svetovni vojni.⁹

K evangeličanski verski občini Šurd so v 18. stoletju prvotno pripadale slovenske evangeličanske vasi Mihályd, Sand, Liszó, Sz. Péter, Bükkösd, Sz. Pál, Porrog, Path,¹⁰ Sz. Király, Berény in Vése.¹¹ Tu so po madžarskih evangeličanskih duhovnikih delovali slovenski, poimensko Adam Berke (1751-1755), Števan Kuzmič (1755-1779) in Mihael Bakoš (1779-1784). Slednji se je po uveljavitvi tolerančnega patenta 1783, ki je imel za posledico prenehanja preseljevanja, saj so verniki lahko javno izpovedovali svojo vero in opravljali bogoslužje, vrnil v Križevce za pastorja in pričel organizirati evangeličansko skupnost. V Šurd se je vrnil 1790 in tam ostal do svoje smrti. Protestantski Slovenci so se naselejevali tudi v bližnji Tarany in okoliške kraje, vendar so se tu čez čas, ker je področje spadalo pod za-

8 Madžarski gospodar.

9 Franc Kuzmič, „Božidar Raič in predstavitev Prekmurja osrednji Sloveniji“, *Traditiones* 24 (1995): 55–60; Franc Kuzmič, „Prekmurški protestanti v 18. Stoletju in njihva izselitev v artikularne kraje na Madžarskem“, *Podravina* 18, št. 10 (2006): 74–79; Mayer László in Molnár András, ur., *Források a Muravidék történetéhez: szöveggyűjtemény = Viri za zgodovino Prekmurja (Szombathely; Zalaegerszeg: Vas Megyei Levéltár; = Arhiv županije Vas; Zala Megyei Levéltár; = Arhiv županije Zala, 2008); M. Kozár, „A magyarországi szlovének (Letelepedésük, múltjuk, jelenük)“.*

10 József Kossits, „A Magyar Országí Vendus-Tótokról“, *Kedveskedő*, 19–42., 1824.

11 Trstenjak, *Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem*.

grebško škofijo, pokatoličanili. V Küzmičevem obdobju je bil tok preseljevanja najbolj izrazit, saj so zaradi njegove aktivne dejavnosti migranti ob možnosti izpovedovanja svoje verske opredeljenosti in možnosti izobraževanja otrok imeli tudi gospodarski interes zaradi zemlje, ki so jo dobili.¹²

Števan Küzmič je bil kot izobražen teolog nadvse ploden pisatelj in prevajalec. V Šurdu je pričel s prevajanjem svojega največjega dela, tako po obsegu (854 strani) kot pomembnosti iz slovničnega, verskega in tudi političnega vidika, Nove zaveze v prekmurščino, ki je izšla 1771. To njegovo delo, s polnim naslovom *Nouvi zákon ali Testamentom goszpodna nasega Juzusa Krisztusa zdaj oprvics z grcskoga na sztári szlovenszki jeziki obrnyeni po Stevan Küzmicsi surdászkom F.*¹³ (F. pomeni farar, ali župnik) so natisnili v Halleju na Saškem v Nemčiji. Osnova predgovora je po izsledkih zgodovinarjev najverjetneje v večji meri delo Jožefa Torkoša, duhovnika iz Šoprona in omenja Slovence na Ogrskem kot pripadnike slovenskih narodov. Ponatis prevoda je izšel še 1817 v Požunu (Pozsony), 1848 v Kőszegu, 1883 na Dunaju in 1928 v Beogradu. O Küzmiču torej zagotovo vemo, da je bil izredno učen, izobražen in razgledan, govoril je več jezikov, kar mu je bilo v prid tudi pri prevajanju Biblije. Polemike še potekajo, ali je Novo zavezo prevedel neposredno iz grškega jezika, ali iz katerega drugega prevoda, kakšni prevodi so

nanj vplivali, zagotovo je le, da je posedoval in poznal mnogo predhodnih prevodov. Za izdajo je pridobil sredstva »mnogih dobrih duš«, kakor lahko beremo v predgovoru Jožefa Torkoša v prvi izdaji. Bellosics omenja, da je njegove knjige nagradil cesar Jožef II. Na kakšen način, ne navaja: »V 18. stoletju srečamo več katoliških in luteranskih piscev. István Küzmics, slovenski luteranski dekan, je v madžarsko-vendski jezik prevedel Evangelij in Novo zavezo ter pripravil Sveto pismo in uredil molitvenik. Jožef II. je njegove knjige nagradil, med slovenskimi luterani pa Nova zaveza še vedno kroži in se uporablja tudi v njihovih cerkvah.«¹⁴ V časopisu *Muraszombat és Vidéke* (Murska Sobota in njena okolica) leta 1943 zasledimo, da so sredstva za izdajo Nove zaveze in nekaterih drugih njegovih knjig prispevali plemiči Železne županije: »Tou dvojezicsno sztánye szo v etom vármegyői zse dávno-dávno poznali i szo nemesnyáki v XVIII. sztoletji pejneze dáli vküper, z stere sume sze je dojobrnyeni Küzmics Istvánov Nouvi zákon lejko vönastampao i dao vö.«¹⁵ ali »1. Küzmics István : Vöre, krsztsánszke krátki návuk. Prvo vödánye vu leti 1747 na sztroski vasvármegyövészki nemesnyákov. ... 2. Küzmits István: Nouvi zákon. Prvo vödánye vu 1771-om leti na stroski vasvármegyövészki nemesnyákov. Od tisztoga mao 4 novi vödány.«¹⁶

12 Küzmič, „Prekmurški protestanti v 18. Stoletju in njihva izselitev v artikularne kraje na Madžarskem“; M. Kozár, „A magyarországi szlovének (Letelepedésük, múltjuk, jelenük)“.

13 Štefan Küzmič, *Nouvi zákon ali Testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa* (V Halli Saxonskoj: [s. n.], 1771).

14 Bellosics, „Vas és Zala vármegyék déli síkja“, 1897; Bálint Bellosics, „Vas és Zala vármegyék déli síkja“, *Muraszombat és Vidéke*, 17. oktober 1897.

15 „Mikola Sándor szo odebráni za kotrigo zgornye orszacske hizse“, *Muraszombat és Vidéke*, 1. januar 1943.

16 „Nájznamenitese vu vendiskom jeziki napiszane knige –

Zagotovo so izdajo podprli tudi drugi verniki, kot omenjeno: »... i sztroskom vnougi vörni düsícz vö zostámpani ... «.¹⁷

Požar župnišča v Šurdu, ki je leta 1754 v času delovanja Adama Berkeja uničil matične knjige, zapisnike in razne druge zapiske, ki bi lahko več povedali o preteklosti tamkajšnje Slovenske skupnosti, je bil verjetno podtaknjen, mogoče zaradi pogosto nasilnega nastopa katoličanov. Ali pa tudi ne. Berke je bil zaradi t. i. kanoničnih napak – pijančevanja in razvratnega življenja ter »nečistega« življenja njegove žene –, ki so mu jih očitali, premaknjen v Sand.¹⁸ Na njegovo mesto je nato stopil Števan Küzmič. O njegovem življenju še največ pove epitaf, nagrobni napis, pesem, ki ga je sestavil sam, ali pa ga je po njegovi smrti sestavil ali vsaj na koncu dopolnil in dokončal verjetno njegov naslednik, Bakoš. Čas svoje smrti avtor namreč ni mogel zapisati. Vprašanje je tudi, ali je ta daljša pesem res bila vklesana v njegov nagrobni spomenik. Ni znano, ali so mu ga sploh postavili, o tem ni nobenih virov. Pesem navaja, da je bil večkrat v življenjski nevarnosti, mnogokrat je stradal, se izučil, poučeval, bil dušni pastir, pisatelj in prevajalec ter da je umrl zaradi bolezni pljuč.

Ko je Küzmič prispel v Šurd, je bil daleč naokoli edini protestantski duhovnik in se je kljub vsem

Vend nyelven irott legnevezetesebb könyvek“, *Muraszombat és Vidéke*, 21. maj 1943.

17 Küzmič, *Nouvi zákon ali Testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa*.

18 *Emlékfüzet. Surd. Vázlatok a surdi ágostai evangélikus gyülekezet történelméből. 1797-1997* (Surd, 1997).

težavam lotil zahtevnega duhovniškega dela. Ne le med Slovenci, ampak tudi med drugimi tam živečimi narodnostmi. Najprej je priskrbel nove matične knjige, v katere je dosledno zapisoval ne le zahtevane podatke o vernikih, ampak tudi druge dogodke. Na določenih straneh matične knjige, tako na notranji strani naslovnice, so vpisani kronološki podatki o pomembnejših dogodkih, o duhovnikih, ki so službovali v Šurdu. Matično knjigo, oštevilčeno z rimsko I.¹⁹ leta 1755 začne z dvema vpisoma, prvi je v grškem, drugi v latinskem jeziku.

Ker je bil Küzmič daleč edini izobraženi duhovnik v teh krajih, lahko obe besedili pripišemo njemu, saj je obvladal tako latinski, kot grški jezik. Nenazadnje je iz grškega jezika, prav gotovo tudi s pomočjo prevodov v druge jezike, prevedel novo zavezo v staroslovenski jezik. Manj verjetno je, da je besedili vpisal kdo drug, mogoče celo pozneje, ali da je sam besedili od nekod prepisal. Prevoda sta sledeča:

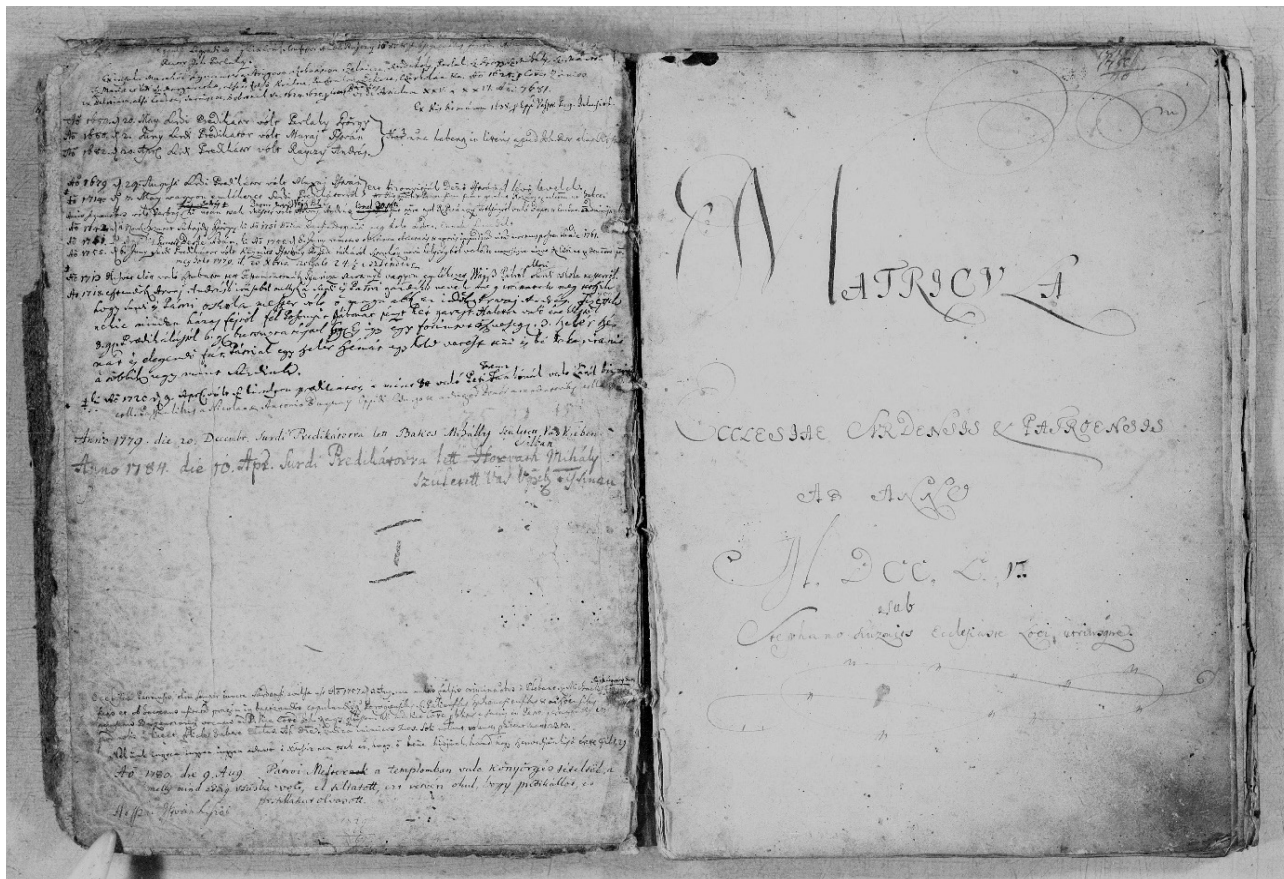
»Evangelij po Mateju, 28. poglavje, 19.

Pojdite torej in naredite vse narode za moje učence, jih krstite v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. «

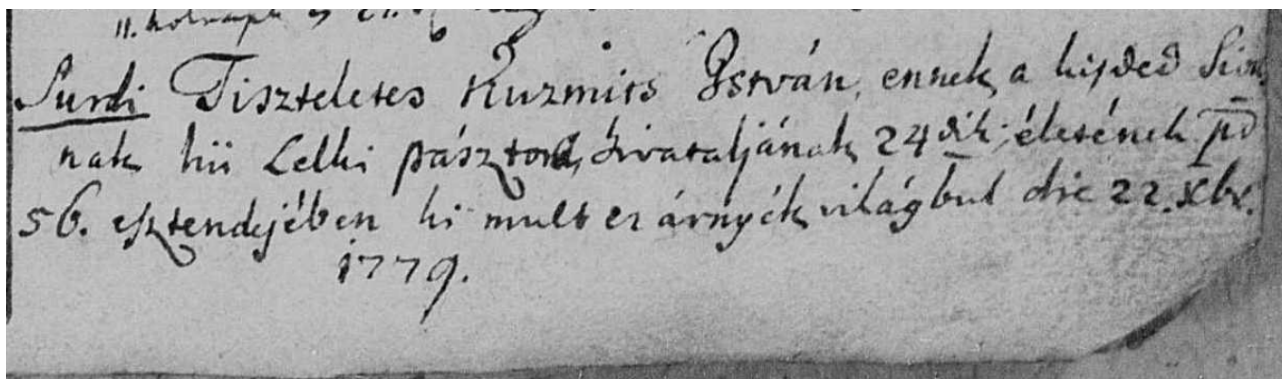
»Evangelij po Marku, 10. poglavje

Pustite otroke, naj prihajajo k meni, in ne branite jim, kajti takšnih je Božje kraljestvo. «

19 „I. Ágostai Hitv. Evang. Gyülekezet, Surd (Surd- Pátró). 1755–1773. Vegyes anyakönyv.

Matična knjiga št. I. za Šurd in Pátró, 1755, notranja stran platnice in začetna stran.
 Vir: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33C-MVSG-N?i=55&cat=135313>

Zapis smrti Števana Küzmiča na 79. strani matične knjige

Vir: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33C-MVSD-M?i=101&cat=135313>

Podobni zapisi sledijo še na drugih straneh matične knjige. Naslednja, desna stran, se prične z navedbo letnice matične knjige MDCCLV, torej 1755. Glede na to, da je Küzmič v Šurd prispel 6. junija, je zelo hitro, že 8. junija vpisal prvi krst. Med vpisanimi priimki v matični knjigi, jih najdemo kar nekaj, ki nakazujejo na slovanski oz. slovenski izvor: Mitnyek, Pétssek, Czigüt, Belko, Sifter, Korpits, Fliszar, Kolár, Küzmits, Kuzmits, Adamits, Krámarits, Láncsec, Novak, Szmodis ipd.

Kot zanimivost naj omenimo, da datum smrti Števana Küzmiča razni viri navajajo na različne dneve. Eden izmed teh je 20. oktober 1779,²⁰ ki ne drži, saj na omenjeni notranji strani platnice matične knjige v kronologiji duhovnikov piše: »Od 6. junija 1755 je bil šurdski pridigar István Küzmits

(ali Kuzmits, zapis je nekoliko zabrisan) ... umrl je 20. X-bris 1779, služil je 24 ½ let.« Zapis X-bris v tem primeru ne označuje 10. mesec, torej oktober, ampak poimenovanje še iz dobe Rimljanov, ko je leto imelo deset mesecev in se X nanaša na ime števila, torej latinsko decem in se glasi decembris oz. december. Posebnost matične knjige je ta, da se ob zapisu smrti Küzmiča na ročno oštevilčeni strani 79 navaja 22 december: »Surdi tiszteletes Kuzmits István, ennek a kisedő Sionnak hű lelki pásztor, hivataljának 24., életének 56. esztendejében ki-mult ez árnyékvilágbul. Die 22. X-bris 1779.« Častiti István Kuzmits, zvesti duhovni pastir tega majhnega Siona, je zapusti ta svet senc v 24. letu svojega službovanja in 56. letu svojega življenja. Umrl 22. X-bris 1779.«

²⁰ Szalóky Elek in Mesterházy Sándor, *Kuzmics István ág. hitv. ev. lelkész és bibliafordító: 1723-1779* (Csurgó: Somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye, 1911).

V kronologiji duhovnikov na platnici pa je razločno viden zapis smrti 20. december. Nekaj vrstic nižje je zapis o nastopu službovanja dušnega pastirja, ki je nasledil Küzmiča, Mihály Bakoša, prav tako 20. december 1779. Predpostavljamo lahko, da je bil čas smrti na 79. strani zapisan prej kot kronologija duhovnikov, zato je 20. december najverjetneje pomota.

Bibliografija

Bajzek Lukač, Marija. „Madžari o reformaciji v Slovenski krajini“. *Slavia Centralis* 12, št. 1 (2019): 133–41.

Bajzek Mária. „Küzemics István Újszövetségfordításának lehetséges magyar mintái“, 113–125. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2017. <http://real.mtak.hu/102587/>.

Bellosics Bálint. „Vas és Zala vármegyék déli síkja“. *Turisták Lapja*, 1897.

Bellosics Bálint. „Vas és Zala vármegyék déli síkja“. *Muraszombat és Vidéke*, 17. oktober 1897.

Bellosics Bálint. „Vas és Zala vármegyék déli síkja“. *Muraszombat és Vidéke*, 24. oktober 1897.

Brumen, Niki. „Bibliografija Štefana Küzmiča“, [Murska Sobota: Pomurska založba, 1974.

Drávecz, Tünde. „O Slovencih v Taranyu = A Taranyi Szlovénekről“. *Etnologija Slovencev na Madžarskem* 1, št. 1 (1997): 67–97.

Emlékfüzet. Surd. Vázlatok a surdi ágostai evangélikus gyülekezet történelméből. 1797–1997. Surd, 1997. <http://surd.nagykar.hu/keptar/3245/31816.html>.

„I. Ágostai Hitv. Evang. Gyülekezet, Surd (Surd- Pátró). 1755–1773. Vegyes anyakönyv. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33C-MVQK-Q?i=6&cat=135313>.

Kossits, József. „A Magyar Országí Vendus-Tótokról“. *Kedveskedő*, 19–42., 1824.

Košič, Jožef. „Starine železnih in salajskih Slovenov: fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev“. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 11 (1914): 93–154.

Kozar-Mukič, Marija. „Zaj lepau pride ono, ka mergémo, pa nede nas več?“. (Slovenci v Toranyu)“. *Zbornik soboškega muzeja*, št. 1 (1991): 101–10.

Kuzmič, Franc. „Božidar Raič in predstavitev Prekmurja osrednji Sloveniji“. *Traditiones* 24 (1995): 55–60.

Kuzmič, Franc. „Prekmurski protestanti v 18. stoletju in njihova izselitev v artikularne kraje na Madžarskem“. *Podravina* 18, št. 10 (2006): 74–79.

Kuzmič, Franc. „Trubar v Prekmurju“. *Stati inu obstati*, št. 7/8 (oktober 2008): 257–261.

Küzmič, Štefan. *Nouvi zákon ali Testamentom gospodna nasega Jezusa Krisztusa*. V Halli Saxonskoj: [s. n.], 1771. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XCQK3GZ>.

Leskovec, Antoša, Medved, Mira in Ternar, Jože, ur. „Zbornik Štefana Küzmiča: gradivo s simpozija ob 250-letnici rojstva“, 150. Murska Sobota: Pomurska založba, 1974.

M. Kozár Mária. „A magyarországi szlovének (Letelepédésük, múltjuk, jelenük)“. *Vasi Szemle* 53, št. 4 (1999). https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_DunantuliVasiSzemle_1999/?pg=519&layout=s.

Mayer László in Molnár András, ur. *Források a Muravidék történetéhez: szöveggyűjtemény = Viri za zgodovino Prekmurja*. Szombathely; Zalaegerszeg: Vas Megyei Levéltár; = Arhiv županije Vas; Zala Megyei Levéltár; = Arhiv županije Zala, 2008. https://library.hungaricana.hu/hu/view/VASM_Sk_2008_Mura_1/?pg=0&layout=s.

Melich János. *A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája : (egy hasonmással) / Dr. Melich Jánostól*. Let. 10. 1–4. S. l.: s. n., 1902. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKonyvszemle_1902/?pg=451&layout=s.

Melich János. *Ujabb adalékok a hazai vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiájához.* / Dr. Melich Jánostól. Let. 16. 1–4. Budapest: Athenaeum, 1908. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKonyvszemle_1908/?pg=273&layout=s.

Mesterházy Sándor. *A nemes-pátrói ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyházközség története.* Csurgó, 1903. https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangélikusGyulekezetertortenetek_037/?pg=0&layout=s.

Mesterházy Sándor. *A somogyi ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyházmegye története.* Nagykanizsa: Gutenberg és Délzalai Ny., 1932. https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangélikusGyulekezetertortenetek_007/?pg=0&layout=s.

Muraszombat és Vidéke. „Mikola Sándor szo odebráni za kotrigo zgornye orszacske hizse“. 1. januar 1943.

Muraszombat és Vidéke. „Nájznamenitese vu vendiskom jeziki napiszane knige – Vend nyelven irott legnevezetesebb könyvek“. 21. maj 1943.

Novak, Vilko. „Zbornik Štefana Küzmiča“. *Jezik in slovetvo* 21, št. 2 (7. oktober 1975): 59–63.

Novák Vilmos. „Küzemics István hazai szlovén bibliafordító“. *Egyetemes Filológiai Közöny*, [Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia és a Budapesti Filológiai Társaság Kiadása], 1944. http://real-j.mtak.hu/4417/1/EgyetemesFilologiaiKozlony_1944.pdf.

Payr Sándor. *A dunántúli evangélikus egyházkerület története.* Sopron: Dunántúli Ágostai Hitvallású Egyházkerület, 1924. <https://mek.oszk.hu/01800/01850/01850.pdf>.

Sedar, Klaudija. „Dva Küzmiča – Štefan in Mikloš“. *Kamra*, 29. december 2020. <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/dva-kuezmica/>.

Sinic, Simona. „Števan Küzmič in njegov čas: diplomatska naloga“. *Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Oddelek za slovanske jezike in književnosti*, 2000. https://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/Sinic_Simona-Števan_Kuzmic_in_njegov_cas.pdf.

Smej, Jožef. „Dvestoletnica Küzmičevega prevoda Nove zaveze“. *Ekumenski zbornik* 26 (1971): 46–54.

Smej, Jožef. „Nouvi zakon Števana Küzmiča (1771) v luči sodobnega ekumenizma“. *Bogoslovni vestnik* 64, št. 2 (2004): 331–42.

Szalóky Elek. *Vázlatok a surdi evang. gyülekezet történetéről.* Nagykanizsa, 1897.

Szalóky Elek in Mesterházy Sándor. *Kuzmics István ág. hitv. ev. lelkész és bibliafordító: 1723–1779.* Csurgó: Somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye, 1911.

Šebjanič, Franc. *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev: (od začetkov reformacije do obdobja dualistične ureditve Avstro-Ogrske).* Zbirka Panonika. Murska Sobota: Pomurska založba, 1977. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/6001-7000/6981/1971_2_Casopis_zagodovino_in_narodopisje.pdf.

Šebjanič, Franc. *Štefan Küzmič in njegovo delo: (dopolnjena razprava iz „Zbornika Štefana Küzmiča“).* Murska Sobota: Pomurska založba, 1976.

Šlebinger, Janko. „Küzmič, Štefan (1723–1779) – Slovenska biografija“. Pridobljeno 23. november 2023. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi314023/>.

Trstenjak, Anton. *Slovinci v šomodski županiji na Ogrskem: zgodovinska, narodopisna in književna črtica.* V Ljubljani: samozal., 1905.